

Небојша Вуковић*

Оригиналан научни рад
UDK 911.3:323/159.922.4.072
DOI 10.7251/POL1305143V

**СРПСКО-ХРВАТСКИ РИВАЛИТЕТ У
ГЕОПОЛИТИЧКОЈ КОНЦЕПЦИЈИ ИВЕ ПИЛАРА
Antagonism between the Serbs and the Croats in Ivo Pilar's
geopolitical Concept**

***Abstract:** The paper describes and explains the perception of the antagonism between the Serbian and the Croatian nations in the work written by famous Croatian (geo)political scientist Ivo Pilar (1874-1933). Apart from this, the paper analyzes the historical circumstances in which Pilar's work of a publicist and scientist was being developed, assesses the influence his publications had on the shaping of the ideology of the Ustasha movement and the topicality of his theses in the 21st century and the current (geo)political circumstances in the Balkans. While researching Pilar's work, a special emphasis is put on the geopolitical dimension of the antagonism between the Serbs and the Croats.*

***Key words:** the Serbs, the Croats, Bosnia and Herzegovina, Orthodox creed, Catholicism, Byzantium*

***Анстракт:** У раду се описује и објашњава перцепција ривалитета српске и хрватске нације у делу познатог хрватског (гео)политиколога Иве Пилара (1874-1933). Осим тога, у раду се анализирају историјске околности у којима се рађа Пиларов публицистички и научни опус, процењује утицај његових публикација на уобличавање идеологије усташког покрета и актуелност његових теза у XXI веку и тренутним (гео)политичким приликама на Балкану. Посебан акценат приликом истраживања Пиларовог дела, стављен је на геополитичку димензију српско-хрватског супарништва.*

***Кључне речи:** Срби, Хрвати, Босна и Херцеговина, православље, католизам, Византија*

Увод

Опус хрватског научника и публицисте Иве Пилара (1874-1933), релативно је слабо истражен у Србији и Републици Српској, иако је у питању особа

* Политиколог, географ и гео-политиколог из Београда

која је знатан део своје личне енергије посветила изучавању и тумачењу српске историје и политике, српског менталитета и традиције. Површно познавање дела Иве Пилара индикатор је слабе обавештености о мисаоном наслеђу у хрватској (гео)политикологији, јер је овај публициста и научник, посредно или непосредно, знатно утицао на низ других хрватских аутора, на њихове концепције о статусу и геополитичком положају Хрватске, и коначно, на њихово мишљење о Србима и српско-хрватским односима.

Због преовлађујуће негативних ставова према Србима, српској политици на Балкану и православљу, који су несумњиво, макар и делимично, инспирисали припаднике и симпатизере усташког покрета, њихову идеологију и „политику на терену“, политиколошки опус Иве Пилара у међуратној Југославији није могао стећи ширу афирмацију и публицитет. Током краткотрајне НДХ (1941-1945), са немачког на хрватски језик се преводи главно Пиларово дело *Јужнославенско питање*, а у неколико усташких гласила фрагменти из његових књига. За време социјалистичке Југославије и прокламоване идеје братства и јединства, свакако није било могуће да се објављују публикације човека, који је на рачун српске нације изнео више јетких, па чак и увредљивих коментара и оцена. Са увођењем вишестраначја у СФРЈ и са укидањем идеолошке цензуре, опус Иве Пилара у савременој Хрватској доживљава „ренесансу“ – пишу се хвалоспевии „оцу хрватске геополитике“ (што он заиста и јесте), поново се штампа ратно, из 1943. године, издање *Јужнославенског питања* (све са правописом из НДХ) или се припремају и објављују његови изабрани радови. Како су се заоштравали међунационални односи у СФРЈ, Пиларове тезе, често прожете антисрпским и антиправославним духом, имале су све срдачнији пријем на хрватској интелектуалној сцени.

Савремена хрватска држава и стручна јавност достојно су се одужиле, несумњиво, једном од утемељивача модерног хрватског национализма. Наиме, 1991. године, одлуком Скупштине Свеучилишта у Загребу, основан је Институт за примењена друштвена истраживања. Две године касније, институт је постао јавна установа, односно постао је институт Републике Хрватске. Коначно, 1997. године, ова научна установа је преименована, и њен званични назив гласи – „Институт друштвених знаности Иво Пилар“. Поред тога, институт од 2006. године, издаје научни часопис *Пилар*, који је посвећен друштвеним и хуманистичким студијама. Уз часопис, 2001. и 2002. године, у оквиру овог института, објављена су и два броја *годишњака Пилар*, чији је садржај искључиво оријентисан ка истраживању и објављивању Пиларове научно-публицистичке заоставштине.

Намеће се питање – ко је човек са којим се поноси савремена Хрватска – нова чланица ЕУ – заједнице држава која наводно промовише толеранцију различитости и мултикултуралност? И што је свакако још важније – какве је идеје промовисао Иво Пилар?

Иако савремени хрватски аутори радо истичу његова разноврсна интересовања (уметност, историја, социологија, психологија, политикологија, по-

литичка географија), чини се да се Пиларова кључна истраживачка прегнућа тичу неколико тема – државноправног положаја Хрватске у различитим над-националним формацијама (Аустро-Угарској, Краљевини СХС), граница тзв. хрватских земаља, хрватско-српских односа и тзв. српског питања. Изражене емоције, да не кажемо страст, приликом експликације и аргументације својих ставова, Пилар је нарочито показивао, када би се повела реч о српској нацији, њеној генези, историји и развоју српске државе, устројству и функционисању Српске православне цркве.

Породица Пилар пореклом је из Чешке, а Иво је син познатог хрватског академика, геолога и палеонтолога Ђуре Пилара (1846-1893). Након окончане гимназије у Загребу, Иво Пилар се школовао у Бечу (право, национална економија и социологија) и Паризу (право), да би поново у Бечу стекао докторат из правних наука (промовисан је 1899. године). Две деценије (1900-1920) проводи у Босни и Херцеговини, прво у Сарајеву, а потом у Тузли, понајвише као адвокат. Политички је такође активан у својству једног од оснивача Хрватске народне заједнице, најутицајније политичке организације Хрвата у БиХ до распада Аустро-Угарске. Након завршетка Првог светског рата, враћа се у Загреб, у којем остаје да живи и делује све до своје смрти (самоубиства или убиства) 1933. године. За тему овог рада интересантне су четири Пиларове књиге: *Свјетски рат и Хрвати. Покус оријентације хрватскога народа још прије свршетка рата* (1915, 1917, 2008), *Die südslavische Frage und der Weltkrieg. Übersichtliche Darstellung des Gesamt-Problems* (1918) – *Јужнославенско питање. Приказ целокупног питања* (1943, 1990), *Политички земљопис хрватских земаља. Геополитичка студија* (1918, 1995), *Immer wieder Serbien* (1933) – *Увијек изнова Србија* (1994, 1997). Такође, за анализу Пиларових идеја, биће корисни и мањи његови радови, попут чланка – *Диктат геополитичког положаја* (1924, 2010).

Цивилизацијска позадина српско-хрватског антагонизма у Пиларовом делу

Читајући Пиларова дела, посебно оно капитално – *Јужнославенско питање* – стиче се импресија, да у његовој перцепцији, српско-хрватско супарништво на Балкану није ендемичан феномен, већ регионална реперкусија духовно-политичког надметања много већих „актера“ – Рима и Византије (Бизанта), Запада и Истока, римокатолицизма и православља. Линију тог ривалитета, може да означи сваки бољи познавалац историје и географије – од Балтика на северу, преко литванских, пољских, белоруских и украјинских земаља, до Јадрана на југу. На Балкану – тој контактної зони различитих цивилизација – због помешаних етничких елемената, укрштених културних утицаја и политичких интереса, ривалство Запада и Истока, две гране хришћанства и два духовна начела, манифестовало је посебно изражен интензитет, необичне а каткад и веома злоћудне форме испољавања.

Много пре чувене Хантингтонове теорије о сукобу цивилизација, Пилар је категорички тврдио, како је верска борба „константа свјетске повести“.¹ Један од кључних догађаја у европској историји, за Пилара, јесте расцеп у хришћанству, и доцније супарништво западне и источне Цркве, римокатолицизма и православља. Међутим, тај ривалитет није само узрокован догматским разликама, већ је према Пиларовом мишљењу, првенствено условљен политичким разлозима, који опет имају своје утемељење у дивергентним духовним начелима.

Пилар каже како је један од разлога раскола хришћанског света на западну и источну цркву, у потпуно различитом схватању државне власти код Грка и Римљана. Док се, наводно, по грчком схватању појединац треба сасвим жртвовати држави, „римском схваћању државе одговараше одржавање појединог индивидуалитета и његово самоодређење унутар граница, које су одређене законом“.² Грчко схватање наследила је Византија, а посредством ње и све доцније православне државе и народи. Други моменат, који је појачао супарништво и раскол између две цркве, по Пиларовом мишљењу, било је крунисање за римског цара Карла Великог 800. године, нове ере, са чиме се Византија као „Други Рим“ није могла никако помирити. Пилар се чврсто држи, чини се, Фалмерајеровог становишта, како је тај политички догађај постао и остао „за обстанак Бизантског царства главним узроком непријатељства и раскола обију Цркава“.³ Од тада, па све до доба када Пилар пише своја главна дела, а реч је о раздобљу Првог светског рата, траје, развија се и поприма различите облике, надметање две цркве, али и два цивилизацијска начела. Пилар нарочито инсистира на (гео)културној димензији анимозитета две цркве. На једном месту, у свом главном делу *Јужнословенско питање*, Пилар каже, како је за њега католицизам производ романско-германског духа, и да католицизам „не може бити расположен германофобски ако неће да се одрекне властите своје прошлости“. С друге је стране, по Пиларовом уверењу, „Бизант и његова верска еманација, православље, у својој бити непријатељски расположен према Германима и остао је таквим све до данас на темељу свог повисног обиљежја“.⁴

У модерном добу, за Пилара, изданак Византије у религиозном и политичком смислу јесте царска Русија. Разматрајући узроке који су довели до избијања Првог светског рата, Пилар тврди, како је циљ руске политике „остварење великога еуропејско-азијског свјетског царства под великоруским господством“.⁵ Два су извора, сматра Пилар, ове идеје светске доминације. Русија

¹ L. V. Südland (псеудоним Иве Пилара), *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*. HDS, Varaždin, 1990, стр. 127.

² Ibidem, стр. 129.

³ Ibidem, стр. 130.

⁴ Ibidem, стр. 136.

⁵ Dr Juričić (псеудоним Иве Пилара), „Svjetski rat i Hrvati. Pokus orijentacije hrvatskoga naroda još prije svršetka rata“, *Pilar – Časopis za društvene i humanističke studije*, 2008, br. 5(1), стр. 70.

себе сматра, запажа он, легитимном наследницом византијског царства, и презела је од Византије не само њен цезаропапизам, и њено православље, већ и политичке циљеве, а то је власт над светом. Други је извор татарска традиција господарења светом. У сваком случају, Пилар закључује, да Русија пружа „похлепно своје руке“ ка Цариграду, да оснује „римско царство славенске народности“ и да „својој страшној величини дода још и правни наслов за стјечање читаве Еуропе. Јао Еуропи, ако јој то сада успије“!⁶

На регионалном нивоу, Пилар у Србима и српској држави, како оној средњовековној, тако и модерној, препознаје главну силу која спроводи духовна и политичка начела Византије. Оно што је заједничко за све православне државе и цркве, по Пиларовом мишљењу, јесте чињеница, да се православље шири на специфичан начин – православна држава најпре осваја туђе земље, а онда православна црква у освојеним државама шири своју веру уз помоћ снаге освајалачке државе. Из овог конструкта, Пилар закључује, да је „*вјерски моменат тај, који дјелује у православној држави као сталан потицај за експанзивну политику*“.⁷ Колико је овај закључак погрешан, најбоље сведочи историја највеће православне државе – од заузимања Сибира до запоседања обале Црног мора и Кавказа – мотиви ширења руске државе били су скоро искључиво геостратешки, док је религијски аспект био у другом или чак трећем плану. Уз то, за разлику од често бруталне христијанизације, коју су по свету спроводиле католичке државе и њихове мисије, у Русији је домородачким народима остављено на вољу желе ли прећи на православље или не.

Иако је током историје, мржња западне према источној цркви била далеко интензивнија, него што је то било у обратном смеру, Пилар управо православљу спочитава верску нетрпељивост. Још је у XIV веку, познати песник-хуманиста Франческо Петрарка, могао да напише, како су „Турци непријатељи, али шизматички Грци су још гори од непријатеља“.⁸ Такве изливе нетолеранције, Пилар углавном није примећивао, док истовремено није пропуштао да нагласи, како је особито „снажан облик којим православни човјек мрзи католицизам, католике и све што је католичко“. Нешто даље, он каже, како не треба мислити, да је та „мржња обиљежје само православног Србина. Она се појављује код свих православних вјерника чак и онда кад за то нема никаква видљива повода“.⁹

Поред тога што сматра, да православље одликује нетолеранција према римокатолицизму, Пилар на рачун источне цркве, Византије и православних народа, изриче и низ других, вредносно негативних оцена. Док католицизам, по његовом мишљењу, усађује својим верницима некакву моралну тежњу, читав нормативни систем, чије су представе о греху, ђаволу и паклу, обично довољне

⁶ *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, op. cit. стр. 138.

⁷ *Ibidem*, стр. 141.

⁸ Pol Lemerl, *Istorija Vizantije, Plato & XX vek*, Zemun, Beograd, 1997, стр. 123.

⁹ *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, op. cit. стр. 152-153.

да код појединца осујете извршење неморалног дела, суштина православља је сасвим другачија. Основна одлика православне државе, којој је потчињена и православна црква са својим верницима, сматра Пилар, јесте незасита жеља за влашћу, која се не слаже најбоље са моралним нормама. Стога је, тврди Пилар, због лошег одгоја од стране цркве и државе, оријентални хришћанин „напросто нескрупулозан и лишен свих моралних темеља“. Нешто даље, наставља он, „кад се православном кршћанину пружи негдје каква згодна прилика, да задовољи своје потребе, он ће ту прилику безобзирно и без размишљања искористити, и никаква морална обвеза, никакве скрупуле неће га у томе спријечити“.¹⁰ За Пилара, *Бизантинац* (православац) представља отелотворење мржње према римокатолицизму, превртљивости и неморала, и он отворено признаје да прихвата Фалмерајерову теорију о „абсолютној злоћи православног кршћанина“.¹¹

Када се све речено узме у обзир, православна држава и православни појединац су, инсистира Пилар, „занамиек морално и културно маловриедни, и то тако, да ће увиек остати једна страхота“!¹² У том контексту, није чудна његова оцена, коју је изнео 1911. године, у писму једном француском колеги, о надирању „гркоизточних полубарбара изтока и југоизтока против католичке Аустрије“.¹³

Иако, истини за вољу, Иво Пилар нигде у својим делима експлицитно не заговара истребљење православних народа и политичку ликвидацију православних држава, његова антивизантијска (антиправославна) позиција је тако снажна, експлицитна и набијена емоцијама, да се територијална редукција православних земаља и перманентно сузбијање православног духа и предања, само по себи подразумева. Коначно, да ли је морално допуштено толерисати на Земљи и дозвољавати да се развија и напредује геоцивизацијска целина (православни свет) чија су општа начела, а потом и државе, народне цркве и традиције, те читави народи, све до последњег сељака у Тесалији, Шумадији и

¹⁰ Ibidem, стр. 145.

¹¹ Ibidem, стр. 145. Када је реч о неморалу, злочину и одсуству скрупула, Пилар је сигурно знао као добар познавалац европске историје, за мноштво примера који сведоче о томе како су баш појединци и групе међу католицима често својим конкретним делима најдрастичније одступали и противречили хришћанском моралу и човечности. Узмимо као пример чувену Бартоломејску ноћ 23. августа 1572. године у Паризу, када католичка руља организовано масакрира протестанте (хугеноте) који су дошли на свадбено весеље поводом венчања Анрија Наварског (хугенота) и Маргарете Валоа (католикиње). Око 4000 људи је убијено у граду, много више по целој Француској, док младожења успева да сачува главу на раменима преласком у католицизам! И каква је реакција римокатоличког света? Како пише Драгољуб Живојиновић, „бартоломејска ноћ изазива одушевљење широм католичке Европе. Папа служи *Te Deum* у Ватикану, католичке државе шаљу своје честитке, док Филип II изјављује да догађај значи „највећу добит за Бога и хришћанство и представља најбољу и најлепшу вест коју сам чуо“.¹² Видети: Драгољуб Живојиновић, *Успон Европе 1450-1789*, Службени лист СРЈ, Београд, 2000, стр. 102.

¹² Ibidem, стр. 156.

¹³ Ibidem, стр. 370.

Поволжју, наводно сасвим затровани мржњом, злбом и неморалом, и репрезентују апсолутну еманацију зла? Мада је сâм Пилар вешто избегавао да пружи недвосмислен потврдан одговор на ово питање, чини се, да се он може јасно наслутити.

Хрвати и Срби – порекло, геополитички положај и супротстављени интереси у интерпретацији Иве Пилара

На самом почетку свог најважнијег дела – *Јужнословенског питања* – Пилар констатује, да постоје четири јужнословенска народа који настањују Балкан и околне земље – Словенци, Хрвати, Срби и Бугари. Док Словенце скоро уопште није спомињао, а Бугарима се бавио тек узредно, Пилар је највећи део свог списатељског прегнућа усмерио ка истраживању и тумачењу историје, културе и геополитичког положаја Хрвата и Срба. Иако су, како каже, оба народа, попут свих осталих народа Европе, настали стапањем прастановника и досељеника (словенског елемента), знатне разлике између њих ипак постоје.

Пиларова интерпретација ране хрватске историје, суштински је једноставна. Од свих јужнословенских племена на Балкану, у првим вековима њиховог насељавања и државног устројавања, Хрвати су најснажнији и најекспанзивнији етнос. Они су, по Пиларовом тумачењу, освојили унутрашњост Балканског полуострва – данашњу Босну, западну Србију, Санџак, Црну Гору и Хрватско Приморје. Како наводи, далматински Хрвати су се „пробили све до Мораве и на јадранској обали на југу све до Скадарског језера, дотично до Бојане“. Услед ових значајних територијалних заузећа, Хрвати су формирали, каже Пилар, три државе – Белу Хрватску (од Истре до Биокова), Црвену Хрватску (од Биокова до Скадарског језера) и Панонску Хрватску (од алпско-балканског горја до Блатног језера и Дунава).¹⁴ Ове „државе“ потом постепено слабе (ујединиће их делимично, доцније, хрватски владари Томислав и Петар Крешимир) а сами Хрвати, због непрекидног ривалитета Рима и Византије на Балкану, морали су да се изјасне којем се центру моћи приклањају.

Пилар констатује, да су од ступања Бранимира на престо, Хрвати чврсто прионули уз Рим, уз Запад. У етнополитичком смислу, каже Пилар, „Хрватска је била племићка држава, а стари Хрвати освајалачки живаљ“. Одмах потом, додаје, како старе Хрвате треба замишљати као „славенско-аријски народ чи-стог аријског типа: свјетлокос, плавоок, високог узраста и долихокефалне главе“.¹⁵

Када је реч о геополитичком положају Хрвата, Пилар га оцењује неповољним. Међутим, да би се објаснио овај Пиларов став, потребно је скренути пажњу на неколико битних детаља у његовој поставци. За Пилара, у хрватске

¹⁴ Ibidem, стр. 12.

¹⁵ Ibidem, стр. 19-20.

земље спадају историјско-политичке покрајине на југу аустро-угарске монархије, које су некада сачињавале саставни део хрватске државе (у питању је вероватно, држава краља Томислава), и у којима су Хрвати претежни или знатан део становништва, дакле „Хрватска, Славонија, Далмација, Босна, Херцеговина и Истра“.¹⁶ Други важан моменат у Пиларовој конструкцији јесте став, да су Босна и Херцеговина изворно не српске, већ хрватске земље, а средњовековни Босанци Хрвати, укључујући и богумилске племиће. Пилар после „изведених доказа“ изричито тврди, да „богумилска раса која владала у Босни од 12. до 15. ст. бијаше хрватског подриетла, и читаво подручје западног Балкана у коме наилазимо на богумилске стећке, припадале некада хрватском народном посједу“.¹⁷

Османлијско надирање преко Балкана, ка Бечу, било је од круцијалног значаја за почетак геополитичке инфериоризације Хрвата. Богумили пређоше на ислам, а како Пилар тврди, након турског освајања, у Босну све више надире влашко-српски елемент. Ова чињеница имплицира, да је популација Босне и Херцеговине, држећи се почетних, по нашем мишљењу, свакако погрешних Пиларових назора, све више почела да губи хрватско обележје. Без Босне и Херцеговине, сматрао је Пилар, остале хрватске земље или тзв. Троједница није способна за потпуно самосталну политичку егзистенцију. Како каже, „земља овако конфигурирана, као што је наша Троједница, не може се никада здраво развијати, нити је способна да буде поприштем икакве снажне и за живот способне политичне или народне творбе. Другима ријечима: Хрватска, Славонија и Далмација овакове какове јесу у данашњем земљописном облику, не могу живјети, нити имати икакве будућности, нити у народном, нити у прометном погледу, док се јаз између раскречених кракова не испуни присаједињењем Босне, и Херцеговине“.¹⁸ Други елемент хендикепираности геополитичког положаја Хрвата, јесте чињеница, да су они највећим делом своје историје били у окружењу бројнијих и снажнијих народа на подручјима која су, геополитички посматрано, далеко јединственија. Та четири подручја су балкански масив, панонска равница, подручје Алпа, и Апенинско полуострво. Док су Апенини и Алпи политички и национално јединствени, односно припадају италијанском и немачком етничком елементу, панонска равница, иако мање етнички хомогена, била је скоро осам и по векова под угарском државом, док су Срби са крајем Првог светског рата, ојачали у својству главне силе балканског масива.¹⁹ Да би избили на источну обалу Јадрана, коју настањује хрватски живаљ, према Пиларовом мишљењу, склапају се, и склапаће се коалиције против Хрвата – „Талијани и Нијемци, Мађари и Нијемци, Мађари и Талијани, а боме

¹⁶ Ivo Pilar, *Politički zemljopis hrvatskih zemalja. Geopolitička studija*, Consilium, Zagreb, 1995, стр. 5. Реч је о фототипском издању из 1918. године.

¹⁷ *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, оп. cit. стр. 96.

¹⁸ *Politički zemljopis hrvatskih zemalja. Geopolitička studija*, оп. cit. стр. 25.

¹⁹ Ivo Pilar, „Diktat geopolitičkog položaja“, *Pilar – Časopis za društvene i humanističke studije*, 2006, br. 1(1), стр. 121. Први пут објављено 1924. године, у листу *Кроација*, бр. 1.

и Срби, који су се, а дјеломице се и данас још коалирају против нас са свима нашим непријатељима“.²⁰

Свакако су неке од Пиларових опсервација, које се тичу геополитичког положаја Хрвата, плаузибилне. Тај положај, на граници, како каже Пилар, две велике земљописне целине – Балкана и Средње Европе – био је и биће пун изазова који изискују пренапрезање свих народних снага и војно ангажовање скоро у континуитету, са кратким периодима мира, који представља основни предуслов за развој и благостање једне заједнице. Ипак, Пилар је свакако претеривао, када је крајем Првог светског рата писао, да „у свијетској повијести није познат народ, који би имао тежу и опаснију ситуацију од оне у којој се налази хрватски народ“.²¹

Геополитички положај може да представља за историјски пут једног народа фактор од изванредног значаја, било да фаворизује или спутава његов развој и опстанак, али одговорност за властиту судбину пада и на плећа самог народа и његове елите. Иако Пилар у својим делима, посебно у *Јужнославенском питању*, често истиче ратничке способности Хрвата, чињеница је да од губитка самосталности (тзв. персоналне уније) 1102. године, до скорих ратних збивања (1991-1995), хрватски народ није озбиљније самостално покушао да борбом поврати изгубљену независност. И у Другом светском рату, стечена (полу)независност је више била резултат стицаја околности у ратом захваћеној Европи, него ли тековина самог хрватског народа. Стога, уколико један народ сâм не демонстрира снагу и вољу за стицање слободе, незавидан геополитички положај не може да служи као оправдање за његову политичку несамосталност. И сâм Пилар, био је свестан слабости хрватског народа, па је сматрао да хрватске земље може на окупу да држи само сила која је у стању да паралише њихову природну центрифугалност – „народ јак, по култури и цивилизацији (особито техничкој)“ [...] и „културно високо стојећа веледржава као други фактор“. Одмах потом, Пилар додаје како се Хрвати уопште не могу одржати у „једној малој или средњој држави“.²² На овакве његове тезе, савремени хрватски аутори, који су после многих нараштаја осетили шта значи живети у својој држави, не реагују са одобравањем, покушавајући успут да некако оправдају самог Пилара.²³

²⁰ *Politički zemljopis hrvatskih zemalja. Geopolitička studija*, op. cit. стр. 24.

²¹ *Ibidem*, стр. 30.

²² *Ibidem*, стр. 31.

²³ Јуре Кришто у свом огледу *Иво Пилар и савремена хрватска геополитика*, каже, како је Пилар, „чини се, припадао скупини малодушника, који нису могли замислити да би Хрвати могли имати суверену и самосталну државу“. Кришто је покушао да релативизује ове и друге тезе Пилара, ставом како је „Пилар био дијете свог времена“, што је доста слаб изговор – идеја о слободи и независности егзистира независно од епохе и духа времена, она их надмаша и надживљује – једноставно речено, или постоји или је нема. Видети: Јуре Кришто, „Ivo Pilar i savremena hrvatska geopolitika“, *Pilar – Časopis za društvene i humanističke studije*, 2006, br. 1(1).

За разлику од Хрвата, српски је народ стално неговао идеју или предање о некадашњој величини и независности, и уз мање или веће паузе, покушавао властитом борбом и пожртвовањем, да поврати изгубљену слободу, што му је почев од 1804. године, и успело. И самом Пилару, била је позната та чињеница, коју је у ретким моментима своје објективности и трезвености, реално оцењивао и сагледавао. По Пилару, Срби су испрва населили ограничено подручје, око Лима и Ибра, односно „највећи дио Новопазарског Санцака, југозападни дио краљевине Србије од прије год. 1912., те сјеверне диелове Старе Србије, која је по граду Рас добила име Раша“.²⁴ Може се претпоставити, да се овде Пилар ослањао на Јиречекову тезу, да је област првобитних Срба обухватала „крајеве на Лиму, и на горњој Дрини, заједно са Пивом и Таром, долину Ибра и горњи ток Западне Мораве“.²⁵ У сваком случају, Пилар је сматрао, да положај ове „језгре српских земаља бијаше средишњи“, да је у питању била „висораван која се спуштала према сјеверу и југу, те у оба правца пружала повољне могућности ширења“, попут „тврђаве која господоваше над читавом околином војнички и политичко-стратегијски“, док су се сами Срби „из маленог средишњег народа развили у знатну амалгамирајућу етничку и политичку силу“.²⁶

Пилар категорички тврди, да су Срби геополитички посматрано, увек били „у бољој позицији него Хрвати. Средњобалкански масив постао је средиштем њихове националне насеобине, и као такав постао резервоар људства, које је слано у гранична подручја и на обалу“.²⁷ Може се констатовати, да је Пилар релативно тачно проценио значај рашко-полимске области као стратегијске основице за доцније ширење и јачање српске средњовековне државе. Осим релативно повољнијег геополитичког положаја, Срби су у односу на Хрвате, имали још једну предност – приклонили су се Византији – што је значило, по Пиларовом тумачењу, такво срастање државе и цркве, да је то „за сваког западњака готово непојмљиво“.²⁸ Између цркве и државе није било никакве опреке, па су сви заједно, српски народ, његови владари, црква и државни апарат, чинили јединствену политичку снагу.

У том смислу, Пилар је нарочито истицао значај Светог Саве, за кога каже да је најважнија личност српске историје. По њему, „Св. Сава створио је и организовао српско-грчкоизточну Цркву, а створио ју је тако, да је увек морала стајати у служби српског народа и српске државе“.²⁹ Захваљујући заоставштини Светог Саве и других Немањића, српски је народ имао, каже Пилар, и у народу укорењену династију, и аутокефалну цркву као средства власти,

²⁴ *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, op. cit. стр. 43.

²⁵ Константин Јиречек, *Историја Срба. Политичка историја до 1537. године*, Pi-press, Пирот, 2004, стр. 67. У питању је фототипско издање из 1952. године.

²⁶ *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, op. cit. стр. 44.

²⁷ Ivo Pilar, *Uvijek iznova Srbija*, Consilium, Zagreb, 1997, стр. 88.

²⁸ *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, op. cit. стр. 52.

²⁹ *Ibidem*, стр. 56.

па „могаше Србство до краја изкористити предност свог средишњег положаја, своје животне снаге и неузпоредиво повољног међународног положаја, те се без знатнијих запрека проширити на све стране“.³⁰ Турско освајање, и укидање сталешких разлика међу Србима, још је више појачало унутрашњу хомогеност (како етничку, тако и социјалну) у српском народу, и он је могао као компактна народносна целина да прионе на дуготрајни подухват сопствене (гео)политичке еманципације. Пропаст српске средњовековне државе није наговештавала Србима трајни губитак њихове независности као код Хрвата, јер је до поновног успостављања модерне државности у XIX веку, као супституција државе, фигурирала Пећка Патријаршија са својим црквено-управним овлашћењима, за коју Пилар тврди, како „бијаше према томе држава у држави, србска држава у османлијској царевини“.³¹ Сврху оснивања и функционисање Пећке Патријаршије, Пилар тумачи и из ракурса геополитике. Како каже, стотину година након нестанка средњовековне Србије, појављује се у оквиру „турске државе нова теократска србско-бизантска државна творба, која си бијаше ставила у задатак да освоји за србско-православну црквену мисао читав Балкан, особито његов сјеверозапад“.³²

У етничком смислу, за разлику од Хрвата, Пилар Србе не доживљава као непатворене Словене. Говорећи о тзв. номадском карактеру Срба, Пилар каже, да њега треба тражити у „номадским нагонима, баштињеним у њиховој претежно пастирско-номадској крви балканских Романа и Влаха“.³³ И за Црногорце, Пилар тврди, да у њиховим жилама тече много влашке крви. У социјално-политичком смислу, ове његове тезе о српској етногенези, воде ка томе да су Срби, суштински, народ разбојничког менталитета, који где год се појављује као политичка маса, има тежњу да „присвоје туђе добро“ [...] „Све што Хрвати имају, хрватске земље, хрватски језик, хрватска књижевност, све је то србско“.³⁴ Из свега наведеног, Пилар закључује, да су опасна својства предаје и тежње српско-византијске цркве наишла у српском народу „*на необично дјелотворну допуну у продирању балканско-романске номадске крви, која је својим природњеним расним прохтјевом за присвајањем, својим антисоцијалним склоностима, манијом за уништавање и разтварање, учинила Србе прворазредном опасношћу за сусједне им народе и државе*“.³⁵

У Пиларовој „теорији“, српски народ је зао, похлепан, деструктиван и разбојничког менталитета, из два темељна разлога. Први разлог крије се у утицају Византије, односно православља. Србија је, како сâм Пилар говораше, „бизантски мали свијет“, а пошто је источна црква лоше одгојила појединца,

³⁰ Ibidem, стр. 57.

³¹ Ibidem, стр. 176.

³² Ibidem, стр. 182.

³³ Ibidem, стр. 185.

³⁴ Ibidem, стр. 185-186.

³⁵ Ibidem, стр. 189.

Срби су услед самог православног предања и устројства цркве, бескрупулозне и неморалне индивидуе. Други разлог крије се у примесам романско-влашке крви, која доприноси не само разбојничким нагонима код Срба, већ и њиховом дару за „глуму и претварање“ чега они, сматра Пилар, „без сваке сумње посјеђују у великој мјери“.³⁶ Другим речима, по Пилару, Срби већ самим рођењем, у својим генима, носе природну склоност за злочин, присвајање, мимикрију, лицемерство. Просвећујућа и оплемењујућа улога цркве, која преко хришћанског система моралних норми социјализује и васпитава вернике, у овом случају не игра никакву улогу, јер „Бизант“, по њему, креира властољубивог, подмуклог и бескрупулозног појединца који не познаје, како каже, „никаких моралних обвеза“.

У Пиларовој интерпретацији, хрватски и српски геополитички интереси су супротстављени. По његовом схватању, ривалитет два народа сеже у Средњи век, при чему су Срби, данас највећи јужнословенски народ, наводно некада били „најмање од балканско-словенских племена“, док су Хрвати испрва били много већи народ, који је насељавао простор од северозапада Балкана до „преко Скадарског језера и србске Мораве“.³⁷ Шта ове констатације Иве Пилара сугеришу? Срби су освајачки народ, док се Хрвати, како он тврди, „ограничаваху увек само на обрану“.³⁸ Колико Пилар сам себи противречи и обмањује, и себе и читаоце, довољно говори његова теза на деветнаестој страни *Јужнославенског питања*, која је већ цитирана, а по којој су стари Хрвати били „освајачки живаљ“.³⁹ Следећа димензија укрштених српских и хрватских геополитичких аспирација, јесте различита геокултурна оријентација два народа. Хрвати су током читаве своје историје, запажа Пилар, „показали да се желе прикључити Средњој Еуроци, док су то Срби чинили само пролазно и у нужди. Чим нужда бијаше прошла, они се сматраху неодољиво привучени Ориенту“.³⁹ Пошто је реч о два различита „света“, њихове опречне „филозофије“ воде ка дивергентним политичким интересима. Први светски рат, у перцепцији Иве Пилара, јесте, у првом реду, „освајачки рат Бизанта, којему је сврха подлагање небизантинских Славена (или политички протубизантинских, као Бугара) Русији и Србији и претварање Русије у законито средиште Бизанта, освојењем Цариграда. У ту сврху водио се рат против Њемачке и Аустро-Угарске, па протубизантински Славени (*где Хрватима припада „почасно место“, прим. Н.В.*) бијаху зато природно и једино исправно на страни средишњих власти“ (*мисли се на Централне силе, прим. Н.В.*).⁴⁰

Може се на први поглед учинити, да је за оповргавање теза Иве Пилара, потребан знатнији труд и више простора. Међутим, то није тако. Задржимо се,

³⁶ Ibidem, стр. 188.

³⁷ Ibidem, стр. 315.

³⁸ Ibidem, стр. 315.

³⁹ Ibidem, стр. 317.

⁴⁰ Ibidem, стр. 374.

због ограниченог простора, на два момента. Што се тиче „бизантске“ баштине код Срба и наводне тежње да се она у њиховом социјално-политичком животу трајно репродукује, ваља се подсетити запажања руског мислиоца Константи-на Леонтјева, византофила и доброг znalца прилика на Балкану, који је пре-коревео баш Јужне Словене (Србе) због релативно лаког усвајања европских обичаја и начела. Како каже Леонтјев, „Југо-Словени, уопште узев, врло лако прелазе, кад је реч о животу и најопштијим стварима, из епске једноставности у крајњу простоту савремене либералне грађанштине“.⁴¹ Што се тиче Срба, Леонтјев примећује, да су Срби „сви демократи“ и да је свим Јужним Слове-нима (а Срби су међу њима најмаркантнији елемент, јер Леонтјев у њих убраја православце, али и католике и муслимане), заједничка тежња ка „једнакости и слободи, тј. ка америчком или француском идеалу, али никако не византијском и не великобританском“.⁴² Сличних оцена, у делима Леонтјева, има на претек. Дакле Леонтјев, страсни заговорник византизма као посебне културе, рели-гијског и политичког обрасца, уопште не препознаје у Србима промотера ви-зантијских начела. У погледу узрока Првог светског рата, историјска је наука, чини се дефинитивно, рекла своје – главни изазивачи оружаног обрачуна, до тада највећих размера у светској историји, беху управо Централне силе. Необи-чан је и логички тешко објашњив још један детаљ – да она страна (Централне силе) која се наводно „само брани“ од насртљивог „Бизанта“ прва објављује рат противничким државама, претходно одбацујући сваку могућност компро-миса (Аустро-Угарска Србији и Немачка Русији).

Попришта геополитичког сучељавања Хрвата и Срба у делу Иве Пилара

Док је трајао Први светски рат, Пилар је геополитичко сучељавање Хрва-та и Срба сагледавао као један од елемената у општем мозаику тог великог су-коба. На самом крају своје студије *Јужнословенско питање*, Пилар спекулише о стварању система држава, од Балтика до Јадрана, који би био „бедем против надирајућег и експанзивног Истока“ (*овде се, пре свега, мисли на Србију и Ру-сију, прим. Н.В.*). Што се тиче састава тог кордона, поред пољске државе, затим православне али, како Пилар наглашава, политички протубизантске Бугарске, „с временом можда и поред Украјине“ он ту замишља „на југозападу још јед-ну католичко-муслиманску Хрватску“ која би била југозападни мостобран тог бедема.⁴³ Пилар спомиње хипотетичку хрватску државу у контексту његовог залагања за реконструкцију Аустро-Угарске, која би подразумевала стварање трећег ентитета – хрватске државе – од Хрватске, Славоније, Далмације и Бо-сне и Херцеговине – који би имао ограничену аутономију, и представљао би кондоминијум Аустрије и Угарске.

⁴¹ Константин Леонтјев, *Византизам и словенство*, Логос, Ортодос, Београд, 1996, стр. 59.

⁴² *Ibidem*, стр. 66.

⁴³ *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, op. cit. стр. 414.

До краја Првог светског рата, за Пилара, главно поприште српско-хрватског геополитичког сучељавања, представљала је Босна и Херцеговина. Да би се боље разумело Пиларово становиште, треба посебну пажњу обратити на неколико важних детаља у његовој теорији. За њега, католици, односно Хрвати су прастановници Босне, док су Срби, односно Власи придошлице.⁴⁴ Муслимани су некадашњи богумили, које је, како смо видели раније, Пилар сматрао Хрватима. Етнички супстрат Срба у Босни и Херцеговини, чини романско-влашко становништво, које се временом пословенило, а преко утицаја Српске православне цркве (деловања под окриљем Пећке Патријаршије), задобило и српски национални идентитет. У том смислу, Пилар тврди, да су данашњи Срби почели настајати у Босни „тек након што су Босну године 1463. освојили Турци“.⁴⁵ Занимљиво је да неких стотинак страна доцније, у истој књизи, Пилар тврди, да уочи аустријске окупације БиХ 1878. године, велика већина „кршћанског пучанства у Босни и Херцеговини не бијаше национално свиестна“⁴⁶, и да се тек од отприлике 1862. године, организовано шири српско име по Босни. Генерално, Пилар православно становништво у БиХ посматра као национално флотантну масу која се, од друге половине XVI до половине XVIII века (укидања Пећке Патријаршије) србизира, потом је наводно неких стотинак година без националних обележја, да би се потом опет подвргла усвајању српског идентитета под утицајем агитације из Србије, Црне Горе и Срба из Угарске. Полазећи од погрешне премисе, да су сви Муслимани пореклом Хрвати, и да су Хрвати прастановници БиХ, Пилар констатује, да су Босна и Херцеговина „повиестно хрватске земље“ које су етнички остале хрватске јер 56,53% становништва треба „безувјетно прибројити Хрватима“ (у њих Пилар убраја све католике и све муслимане из пописа из 1910., прим. Н.В), иако се „брзим темпом посрбљују“.⁴⁷

Свакако треба напоменути, да је ове Пиларове ставове о тзв. хрватском карактеру средњовековне Босне, историјска наука убедљиво оповргла. Први значајнији бан Босне у XIII веку је Матеј Нинослав (1232-1250), који је у три повеље, издате у размаку у 18 година, јасно ставио до знања, да себе и своје поданике сматра Србима (Сербљи).⁴⁸ Он је отишао и корак даље, и узео владалачко име „Стефан“ које је било уобичајено у династији Немањића.⁴⁹ Са Србијом, Босну је спајала и иста култура, као и ћирилична азбука, која се од XIX века проглашава за посебно писмо (босанчицу), иако је реч о истом типу писма. Већина босанске властеле, сем можда једног изузетка, потицала је из

⁴⁴ Ibidem, стр. 121.

⁴⁵ Ibidem, стр. 113.

⁴⁶ Ibidem, стр. 261.

⁴⁷ Ibidem, стр. 123. Да је реч о Пиларовој заблуди, показали су последњих деценија истакнути појединци из БиХ, било католици (Иво Андрић) или муслимани (Меша Селимовић), који су се изјашњавали као Срби или били свесни својих српских корена.

⁴⁸ Душан Батаковић (уред.), *Нова историја српског народа*, Наш дом, Београд, 2006, стр. 55.

⁴⁹ Милош Благојевић, *Српска државност у средњем веку*, СКЗ, Београд, 2011, стр. 139. 140.

српских породица (Хранићи-Косаче, Павловићи, Златоносовићи, Ковачевићи, Радивојевићи, Дињичићи и други).⁵⁰ Пилару је био проблем да прихвати чињеницу, да су у Средњем веку, поједини босански великаши, а и обични поданици, истовремено били и Срби и католици, попут споменутог бана Матеја Нинослава или властеле Радивојевића.⁵¹ Стављајући знак једнакости између католицизма и хрватства у средњовековној Босни и Херцеговини, Пилар је додуше успео да формалнологички заокружи своју тезу о хрватском идентитету Босне, међутим, то је учинио насупрот истини и чињеницама.

Зашто је Босна и Херцеговина интересантна наводном српском империјализму? Пилар запажа, да су ове две покрајине „стубе, које спајају средишње балканско попречно горје с панонском равницом. Сваки властодржац на Балкану, а особито сваки посједник западног дијела средишњег балканског попречног горја, а то је по нашем данашњем мјестописном рјечнику Стара Србија, Санцак и Црна Гора, мора настојати, да стекне Босну из стратешких и господарских разлога. То бијаше и увијек ће бити геополитички темељ српских тежњи за Босном и Херцеговином, јер Босна и Херцеговина су природно земљописно фаворизирано подручје за ширење према сјеверозападу“.⁵² Ако је БиХ „природно земљописно фаворизирано подручје“ за наводно српско надзирање, и ако „границе Босне представљају црту коју је најлакше бранити против надирајуће западне и средње Еуропе“ зар нису српски покушаји интеграције са њом, барем у једнакој мери физичко-географски утемељени, као и Пиларово схватање, по коме она са Троједницом чини јединствену геополитичку област – тзв. хрватске земље?

По Пиларовом мишљењу, постану ли Босна и Херцеговина српским земљама, неће се моћи одржати ни Хрватска, Славонија и Далмација, односно оне би такође, временом, подлегле „неодољивој снази асимилације“ односно србизације, што би Аустро-Угарску довело у безизлазан положај „јер ће господаром на југу бити Бизант, а неизвјестно бит ће само једно: Кад ће се читаво то подручје одиелити од Монархије“.⁵³ Пилару је одговор стигао још исте године када је штампана на немачком његова књига *Јужнославенско питање* – 1918.

Шта се догађало у души тог човека, и какве су мисли пролазиле кроз његову главу, када је крајем 1918. године, постао непосредни сведок краха Монархије, којој је толико био лојалан, да у свом програму њене државно-правне реформе, за хрватске земље није предвидео ни равноправност са Аустријом и Угарском, тешко је докучити. У сваком случају, иако се у новој држави углавном клонио публикавања текстова са политичком тематиком, Пилар је наставио да промишља срж и димензије српско-хрватског ривалитета. У држави Срба, Хрвата и Словенаца, поприштем овог надметања постаје цела краљевина, а

⁵⁰ *Нова историја српског народа*, оп. cit. стр. 56.

⁵¹ *Српска државност у средњем веку*, оп. cit. стр. 357.

⁵² *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, оп. cit. стр. стр. 386.

⁵³ *Ibidem*, стр. 405.

пред крај свог живота, Пилар се снажно залагао за њену федерализацију, како би се што више умањили значај и политичка тежина српског етничког елемента у њој.

Пилар почетком 1930-тих констатује, како средином Југославије пролази линија која већ „два тисућлећа оштро раздваја Запад од Истока“ (*реч је о граници поделе Римског царства, прим. Н.В.*).⁵⁴ Она је и деобна линија Срба и Хрвата, јер су „Срби оријенталци“ док су „Хрвати напротив свјесни западњаџи“. За Пилара, ова линија је судбоносна и делотворна, јер „никада оријентална сила није трајно могла крочити преко те диобене линије“. Међутим, како запажа Пилар, после Византије и Османлија, „Срби су 1918. године прешли ову судбоносну, тако дубоко и одлучно раздвајајућу линију и продрли својим оријенталним бићем на сјеверозапад“.⁵⁵ У овом ставу крију се, у ствари, неке од главних преокупација у (гео)политичком опусу Иве Пилара – ширење српске државности преко Дрине, последице и кључни аспекти тог феномена и изводљива стратегија потискивања Срба на југоисток, иза балканског лимеса Западног римског царства. Недавни рат у БиХ (1992-1995) показао је такође, да је за Запад у целини, а посебно његову германску компоненту (Аустрију и Немачку), формирање независне српске државе на подручју БиХ било крајње неприхватљиво, и да је невољно саглашавање са стварањем полусамосталног српског ентитета представљало крајњу меру попустљивости западних сила.

Пилар је исправно наслутио да у геополитичком надметању са Србима, Хрватима у новој држави иду у прилог два битна момента. Први моменат Пилар именује „кризом бизантинизма“, а реч је, у ствари, о краху царске Русије. Како каже, „револуција из 1917. значила је у основи пропаст бизантинскога државног састава [...]“⁵⁶, односно „распад Русије почео је са Петром Великим и његовим тенденцијама еуропеизирања, а скончао се 1917. године“.⁵⁷ Иако то нигде није експлицитно написао у свом задњем делу *Увијек изнова Србија*, Пилар је уз помоћ добре интуиције увидео, да ће Србима, којима је читав век, почев од 1804. године, главни геополитички ослонац била царска Русија, бити много теже да реализују и бране сопствене стратешке циљеве без подршке православне империје на Истоку. Други моменат, који је карактеристичан за нову државу – Краљевину Југославију, а од значаја је у контексту српско-хрватског ривалитета, јесте, како Пилар каже, „распадање српства“.⁵⁸ Пилар запажа, како је Југославија „дјело чудесног заједничког рада свега српства“ али и како је та „вриједна дивљења јединственост нестала“⁵⁹ након завршеног процеса пропадања Аустро-Угарске. Он пажљиво бележи све сигнале и манифестације несла-

⁵⁴ *Uvijek iznova Srbija*, op. cit. стр. 90.

⁵⁵ *Ibidem*, стр. 91.

⁵⁶ *Ibidem*, стр. 92.

⁵⁷ *Ibidem*, стр. 93.

⁵⁸ *Ibidem*, стр. 77.

⁵⁹ *Ibidem*, стр. 77.

гања међу Србима, сва српска регионална незадовољства (у Црној Гори запажа појаву потоњег усташе Секуле Дрљевића, у БиХ и Хрватској прикључење Светозара Прибићевића Радићу), и на бази тог српско-српског ривалитета и партикуларистичких склоности, сугерише своје решење преуређења Југославије.

Решење за које се Пилар залагао јесте федерализација Југославије. Пилар је био свестан да нису сазрели услови за хрватску независност, поготово не за независну Хрватску у оним границама које је он оцртао још 1918. године. Стога, као мање зло, он препоручује федерализацију, која би требало да буде спроведена према дуалистичкој шеми, која би узимала у обзир „дубоку подијељеност између Истока и Запада у Југославији. То би значило да би се федеративне покрајине Војводина, Босна и Херцеговина, Црна Гора и Словенија на било који начин морале интензивније приклонити Загребу, док би изразито оријентални крајеви, попут Србије и Македоније, требали међусобно ступити у ужи савез“.⁶⁰ То би по Пилару представљало солуцију за опстанак Југославије. Овде се већ, као поприште хрватско-српског ривалитета јавља већи део Југославије, за разлику од ранијег периода, када је у том својству била само Босна и Херцеговина. Већ на први поглед, може се приметити, да предложено решење поништава све територијално-политичке тековине велике српске победе у Првом светском рату. Штавише, експлицитним спомињањем Македоније, Србији се негирају и територијални добитци из Балканских ратова. Пилар примењује двоструке аршине при набрајању замишљених федералних јединица. Док се Далмација као посебан регион прећуткује, Пилар се присетио, да би Војводина могла бити једна од федералних јединица, иако је сама идеја Војводине, по свом карактеру и сврси, била и остала искључиво српска. Може се констатовати, да су од 1945. односно 1990. године, Пиларове идеје о федерализацији Југославије, и посебно *српских земаља*, континуирано спровођене. Данас су сем Војводине, све наведене територијалне целине постале независне државе. Следећи Пиларову мисао, може се недвосмислено закључити, да су у процесу фрагментације српских земаља којим диригују западне силе, одвајање Војводине од остатка Србије, и потпуна унитаризација БиХ и укидање Републике Српске, остали једини „недовршени пројекти“. Стога, вреди проучавати Пиларов опус. Српској научној заједници, тај опус не би смео да служи само као грађа за историјско-политиколошку ретроспекцију, већ би га требала перципирати и као сигнал који упозорава са каквим ће се геополитичким изазовима српски народ суочавати у будућности.

Закључак

Радови Иве Пилара, барем када је у питању проблематика српско-хрватских односа, и даље задржавају своју актуелност, без обзира што су неки од њих писани скоро пре једног века. Сведоци смо вишедеценијског процеса мрвљења

⁶⁰ Ibidem, стр. 102.

српске државе и фрагментације српског политичког простора и административног разбијања Српске православне цркве. А зашто су та два процеса симултана? Делимично, одговоре можемо наћи код аутора који Србима, као што се могло видети, није наклоњен – Иве Пилара. Сумирајући своје опаске о српској историји, држави и цркви, Пилар је закључио, како „србство захваљује величину своје државе и њено узкрснуће претежно својој народној цркви“, те како „док постоји гркоизточна Црква, не може се уништити Србство, а ни његова држава“.⁶¹ Ето одговора због чега је пре македонске независности (1991), против црквених канона проглашена аутокефалност тзв. Македонске православне цркве (1967), због чега садашњи политички врх Републике Црне Горе снажно подупире тзв. Црногорску православну цркву насупрот канонски легалној Митрополији Црногорско-Приморској СПЦ, због чега се, с времена на време, спомиње формирање тзв. Хрватске православне цркве, са чијим оснивањем је једном већ покушано током Другог светског рата, у доба злогласне НДХ.

Интересантно је питање – може ли се Иво Пилар, због својих ставова, од којих су неки били предмет анализе у овом раду, третирати као инспиратор и доктринар усташког покрета? Одговор, који се после бројних, овде презентовањих цитата, намеће сам по себи, не може ипак бити апсолутно једнозначан, јер се Пилар, барем два пута у својим списима, макар декларативно, залагао против прогањања Срба, како су то чинили франковци. У свом првом значајнијем делу – *Свјетски рат и Хрвати* – Пилар је замерао Старчевићу што је негирао постојање Срба у Хрватској.⁶² Нешто касније, у истом делу, Пилар је написао, да Срби и Хрвати јесу два сродна народа⁶³ и да нова хрватска политика, коју он осмишљава и предлаже, не намерава да се врати ка „Старчевићевој негацији и мржњи, а поготово не ка франковском погромаштву“.⁶⁴ У свом главном делу – *Јужнославенско питање* – које, како се могло приметити, просто врви од дисквалификација на рачун Срба, Пилар такође на једном месту пише, поводом његовог предлога реконструкције Аустро-Угарске, да нипошто не жели „насилни поступак Хрвата према Србима, као што су то покушале учинити поједине фракције Старчевићеве странке“.⁶⁵ Поред тога, Пилар је написао и неколико афирмативних оцена о историји Срба – говорећи о факторима српског успона током Средњег века, он констатује, да ту спадају – „јака животна снага“ српског народа, „необична обћенита надареност и безувјетно јака војничка способност и храброст“.⁶⁶ По њему, Свети Сава је „необично снажна личност“⁶⁷, и још

⁶¹ *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, op. cit. стр. 167.

⁶² „Svjetski rat i Hrvati. Pokus orijentacije hrvatskoga naroda još prije svršetka rata“, op. cit. стр. 105.

⁶³ *Ibidem*, стр. 116.

⁶⁴ *Ibidem*, стр. 117.

⁶⁵ *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, op. cit. стр. 406.

⁶⁶ *Ibidem*, стр. 63.

⁶⁷ *Ibidem*, стр. 56.

више – „највећи славенски човјек на Балкану“⁶⁸, Душанов „Законик највеће словенско кодификаторно дело Средњег века“⁶⁹, Срби „неспорно најбољи трговци међу Славенима“⁷⁰, те „паметни људи и добри политичари“.⁷¹ Посебно је изненађујућа његова констатација, на коју би нарочиту пажњу требало да обрате војвођански аутономаши, да је „просјечна господарска разина била у Србији виша од разине у јужнословенским покрајинама Монархије“, те да је у Србији „пољодјелство, трговина и просјечно благостање веће него у икојој другој јужнословенској земљи Монархије“.⁷²

Ипак, сва ова благонаклона запажања о Србима у делу Иве Пилара, бледе и губе значај пред мноштвом омаловажавајућих оцена и увредљивих квалитификација (данашње српство је „опасно по својим мислима и по свом расном саставу“, у њему је „крвљу увјетовано расположење за завјере, револуције и преврате“) и фалсификата (у средњовековској Босни, Хрвати су староседеоци, а Срби придошлице). Пилар је волео да каже, како су Срби на ниској културној разини, иако већ у другој половини XIX века, чим су се створили основни предуслови, српска књижевност (поезија, проза и драма) по квалитету постепено надмашује хрватску. Чак и у теоријској мисли, код Хрвата није било пандана једном Светозару Марковићу или Божидару Кнежевићу. Поред српских научника и писаца (Вука Караџића, Јована Цвијића, и нарочито Мирослава Спалајковића), Пилар је оштро нападао и све оне несрпске научнике и писце (Seton Watsona, Masaryka, Šafarika и друге) чије су тезе противречиле његовим теоријама. Они су једноставно, по Пилару, били опчињени „Бизантом“. Ако су Срби антисоцијални, разарајући, разбојнички, неморалан и бескрупулозан етнички елемент, који је сјединио у себи „предање Бизанта“ и „номадску романско-влашку крв“, који својим политичким деловањем и самим постојањем угрожава пуку егзистенцију Хрвата, како је Пилар замишљао решење тзв. српског питања у тзв. хрватским земљама? Можда овај опрезни, помало плашљиви човек, који је често користио псеудониме приликом публиковања својих дела (Јуричић, Südland, Florian Lichträger), није имао довољно смелости да концепцијски и оперативно доврши и заокружи своја промишљања, и предложи оно решење које би било адекватно његовом, помало патолошком односу (комбинација истовремене мржње и потајног дивљења) према Србима, а које је практично спроведено током постојања НДХ у појавним формама – „ножа и крижа“ (покоља и покрштавања).

Може се без претеривања рећи, да је у доктринарном смислу, усташки покрет преузео неколико важних Пиларових теза. Иво Пилар је први јасно оцр-

⁶⁸ Ivo Pilar, “Bogomilstvo kao religijozno-povjestni te kao socijalni i politički problem“, *Pilar – Časopis za društvene i humanističke studije*, 2007, br. 4(2), стр. 145.

⁶⁹ *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, op. cit., стр. 53.

⁷⁰ *Ibidem*, стр. 329.

⁷¹ “Svjetski rat i Hrvati. Pokus orijentacije hrvatskoga naroda još prije svršetka rata“, op. cit. стр. 117.

⁷² *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, op. cit. стр. 77.

тао границе будуће НДХ, додуше без неких покрајина и градова. Друго, усташки покрет је прихватио Пиларову тезу, да Срби нису аутохтон народ западно од реке Дрине, већ са турским освајањем придошли етнички елемент. Треће, усташе су такође усвојиле његову културно-географску дистинкцију која подразумева, да су Хрвати културан народ, који је одувек тежио Западу, а Срби полукултуран народ са природном тенденцијом ослањања на наводно назадни Исток. Четврто, усташки покрет је сасвим делио Пиларово уверење, да су босанско-херцеговачки муслимани потомци староседелачког хрватског живља. Неколико примера није на одмет. У листу „Хрватски народ“ од 20. 06. 1941. године, поставља се питање „како би могла Хрватска – пуна западне културе, латинске и германске културе, талијанске хуманистичке културе и германског романтизма – ићи заједно са православним, грубим, дивљим и окрутним Србима“.⁷³ У обраћању усташког вође Павелића хрватском Сабору, стоји да „муслиманска крв наших Муслимана јесте хрватска крв. Она је (*мисли се на исламску веру, прим. Н.В.*) хрватска вјера јер су на нашој земљи њени припадници хрватски синови“.⁷⁴ У усташкој пропагандној литератури, јасно се стављало до знања, да „Босна и Херцеговина представља интегрални део НДХ, тј. „животни простор сједињених Хрвата – католичке и исламске вјере“.⁷⁵ Могло би да се наведе још стотине цитата из усташке штампе и говора усташких званичника, који потврђују нашу горе изнету тезу, да су поједини ставови Иве Пилара постали темељ усташке злочиначке идеологије.

У сваком случају, појединци у српској академској заједници, морали би да посвете више времена и енергије мисаоној заоставштини Иве Пилара, који свакако спада у најмаркантније хрватске истраживаче и публицисте прве половине прошлог века. Без сумње, образован и начитан, Пилар је свој опус посветио побољшању геополитичког положаја и еманципацији Хрвата, а многе његове опсервације, сугестије и запажања, директно су се тичале Срба, њихових националних интереса и будућности. Пошто је био изразити противник српске државотворне идеје, и уопште српске политике на Балкану, као и православља, његове тезе су задобиле, последњих двадесет година, признање у савременој Хрватској, и свакако су утицале на ставове о Србима, како у хрватској академској заједници, тако и у политичким круговима. Стога, није претерано рећи, да познавати дело Иве Пилара, значи познавати преовлађујуће стање духа у модерној хрватској држави.

⁷³ Izjava Ante Pavelića. *Hrvatski narod* od 20.VI 1941. godine. Цитирано према: Nikola Popović, *Ideologija fašizma u jeziku ustaške propagande*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1989, стр. 126.

⁷⁴ *Poglavnik Saboru i narodu*, DIPO, Zagreb, 1942. Poglavnikov govor na završnoj saborskoj sjednici, 28. II 1942, стр. 32-33. Цитирано према: Nikola Popović, *Ideologija fašizma u jeziku ustaške propagande*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1989, стр. 152.

⁷⁵ *Krv je progovorila*, DIPO, Sarajevo, 1943. Цитирано према: Nikola Popović, *Ideologija fašizma u jeziku ustaške propagande*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1989, стр. 151.

Литература

- Батаковић Душан (уред.), *Нова историја српског народа*, Наш дом, Београд, 2006.
- Благојевић Милош, *Српска државност у средњем веку*, СКЗ, Београд, 2011.
- Живојиновић Драгољуб, *Успон Европе 1450-1789*, Службени лист СРЈ, Београд, 2000.
- Јиречек Константин, *Историја Срба. Политичка историја до 1537. године*, Pi-press, Пирот, 2004.
- Леонтјев Константин, *Византизам и словенство*, Логос, Ортодос, Београд, 1996.
- Krišto Jure, “Ivo Pilar i suvremena hrvatska geopolitika“, *Pilar – Časopis za društvene i humanističke studije*, 2006, br. 1(1).
- Lemerl Pol, *Istorija Vizantije, Plato & XX vek*, Zemun, Beograd, 1997.
- Pilar Ivo, *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*. HDS, Varaždin, 1990.
- Pilar Ivo, “Svjetski rat i Hrvati. Pokus orijentacije hrvatskoga naroda još prije svršetka rata“, *Pilar – Časopis za društvene i humanističke studije*, 2008, br. 5(1).
- Pilar Ivo, *Politički zemljopis hrvatskih zemalja. Geopolitička studija*, Consilium, Zagreb, 1995.
- Pilar Ivo, “Bogomilstvo kao religijozno-povjestni te kao socijalni i politički problem“, *Pilar – Časopis za društvene i humanističke studije*, 2007, br. 4(2).
- Pilar Ivo, *Uvijek iznova Srbija*, Consilium, Zagreb, 1997.
- Pilar Ivo, „Diktat geopolitičkog položaja“, *Pilar – Časopis za društvene i humanističke studije*, 2006, br. 1(1).
- Popović Nikola, *Ideologija fašizma u jeziku ustaške propagande*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1989.